

Оригинални научни рад
Драго Тодић¹

ПРОБЛЕМИ НЕОБРАЂЕНОГ И КВАЗИ- ПОЉОПРИВРЕДНО КОРИШТЕЊЕ ЗЕМЉИШТА НА ПРИМЈЕРУ ОПШТИНЕ НОВИ ГРАД

ИЗВОД: Значајне су годишње, посебно дугогодишње промјене укупне пољопривредне и ратарске производње у новоградској општини. Иако су све веће потребе у храни и сировинама пољопривредног поријекла, све се више напушта пољопривредно земљиште, које је релативно ограничен привредни ресурс и добро од општег друштвеног интереса. На другој страни, један дио тог земљишта користи се у другачије сврхе иако се у катастру води као пољопривредно. То је квази-пољопривредно кориштење земљишта као резултат процеса урбанизације руралних подручја, а користи се за изградњу породичних кућа-окућница, пословање, за саобраћајнице, сметлишта (дивље депоније), викенд-изградњу и сл.

Проблем се даље усложњава ако се у статистици и даље води као пољопривредно земљиште, посебно оранице, а оно је већ годинама пашњак, шикара или ерозијом упропаштено.

Кључне ријечи: Кориштење земљишта, пољопривреда, квази-пољопривредно земљиште.

PROBLEMS OF UNCULTIVATED AND QUASI-AGRICULTURAL USING OF THE LAND ON THE EXAMPLE OF THE MUNICIPALITY OF NOVI GRAD

Summary: The annual, especially long lasting, changes of total agricultural production in the Municipality of Novi Grad, have great importance. Although all greater needs for food and raw materials are of agricultural origin, the abandoning of agricultural land which is relatively limited economic resource and property of common social interest is far more expressed. At the other hand,

¹ Др Драго Тодић, доцент ПМФ Бања Лука

although it is marked as agricultural in the Land registry, one part of that land is used for other purposes. As the result of the process of urbanization of rural areas, it is quasi-agricultural utilizing of the land used for the building of family houses-farmsteads, for businesses, traffic-roads, rubbish-heaps, building of weekend-houses and etc.

The problem is even more complicated if the statistic further registers this land as agricultural, especially plough land, but it is for years a pasture-ground, thicket or devastated by erosion.

Key words: *Using of the land, agriculture, quasi-agricultural land.*

У в о д

Природни пејзаж новоградске општине са свим својим елементима (рељеф, геолошки и педолошки састав земљишта, климатске и хидролошке особине) пружа значајан предуслов његова искориштавања у пољопривреди. Како пољопривреда учествује у укупним приходима општине са једном трећином, потребно јој је посветити посебну пажњу иако већ деценијама нису у довољној мјери искориштени расположиви агро-еколошки услови. Погубна аграрна политика готово је уништила ову грану привреде подстицањем индустрије која је узроковала стално пражњење села и довела га у ситуацију у којој је "све већ било изгубљено".

У оквиру природног пејзажа новоградске општине највећи дио чини аграрни пејзаж као дио културног пејзажа у руралним подручјима. Ми ћемо се овом приликом задржати на свим елементима аграрног пејзажа који су стално подложни промјенама како природних елемената тако и друштвених чинилаца и процеса. Иако село већ годинама губи многе изворне елементе аграрног пејзажа због све већег продирања облика градског начина живота и рада, аграр и аграрна дјелатност у том подручју још увијек, без обзира на те утицаје, одређују основне елементе и пејзажа и функција.

Ратна догађања од 1992-1995. упропастила су и индустријску производњу, како у читавој БиХ тако и на подручју новоградске општине. Та производња пала је на једну петину пријератне производње с тенденцијом даљег пада, што узрокује свакодневно смањење броја радних мјеста.

Такво стање даје почетну наду у бројне промјене и тенденције заустављања пражњења села и задржавања бар постојећег стања.

Метод рада

Истраживања су урађена на основу 5.300 упитника, 300 интервјуа и дугогодишњих теренских истраживања аутора и пољопривредних стручњака новоградске општине. Упркос ограниченим финансијским могућностима анкета је проведена у свих 47 села и то у кући сваког пољопривредног произвођача у чему је учествовало 50 анкетара. У циљу што тачнијих и бољих података, а тиме и резултата, покривена је цјелокупна аграрна

површина будући да наша статистика и катастар имају застарјеле и нетачне податке, док се неки уопште не евидентирају.

На основу тих података извршена је систематизација чиме су добијени сасвим нови, поуздани и тачни подаци везани за укупну аграрну производњу. Осим података потребних за овај рад ту је и читав низ корисних података за воћарство, сточарство, расположиву механизацију за пољопривредну производњу, старосну структуру сеоског становништва и сл. Свакако да су ти подаци већ искориштени за друге радове, као што је депопулација и старење руралног становништва.

Резултати

Интензивни процеси индустријализације и урбанизације изазвали су значајне промјене у броју и структури становништва. Оне су за последицу имале преслојавање из пољопривредног у непољопривредна занимања. Са својим руралним окружењем град је успоставио читав низ функционалних односа и веза, како по генези тако и по карактеру (планске, стихијске, привредне, услужне, културне, просвјетне, насеобинске, демографске и др.). Зато је за оцјену досадашњег и будућег развоја пољопривреде веома значајан чинилац удјела пољопривредног у укупном становништву, који говори о процесу деаграризације.

Такве тенденције донијеле су мноштво промјена и иницирале настајање обиља развојних тенденција у сеоским насељима, и позитивних и негативних. Све оне имају вишедеценијски континуитет и утичу на трансформацију географског пејзажа, а међу њима су најбитније:

- депопулација сеоских насеља,
- погоршање старосне структуре руралног становништва,
- промјене у професионалној структури,
- преображај традиционалног села у село савременог типа,
- промјене у физиономској и функционалној структури.

Кретање броја становника по насељима могуће је пратити уназад стотињак година, али је оно најтачније од 1948. године до данас. То је узроковано ранијим административним подјелама које су, веома често, биле спорне са сусједним општинама и насељима. Уз то су важне и честе измјене имена насеља и њихове територије у зависности од друштвено-политичких и миграцијских кретања.

Садашња демографска ситуација у мрежи сеоских и мјешовитих насеља новоградске општине резултат је дјеловања сплета специфичних антропогенетских фактора. Највеће и најзначајније промјене су управо у мрежи руралних насеља. Њих сликовито илуструје значајно укупно смањење руралне популације и континуирано опадање демографске величине сеоских насеља. То илустративно показује табела 1.

1. Изразито велико смањење (Раковац, М. Жуљевица, Грабашница, Прусци, Љешљани);
2. Велико смањење (Деветаци, Црна Ријека, Куљани, Јоховица, В. Жуљевица, Церовица Ахметовци, Г. Водичево, В. Рујишка, Г. Агићи, Сухача, Масловаре);
3. Значајно смањење (Чађавица, Средња Чађавица, Рашће, Горњи Добљин, Кршље, М.Н.Рујишка, Матавази, Радомировац Петковац, Јошава, Теле, М.К. Рујишка, Мазих, Витасовци, Соколиште, Трговиште, Сводна, Ведовица, Благај Ријека, Благај Јапра, Доњи Агићи, Хозићи);
4. Са истим бројем становника (Горњи Ракани и Доње Водичево);
5. Са повећањем броја становника (Блатна, Равнице, Чађавица Доња, Ракани Доњи, Пољавнице и Рудице).

Прилог 1 - Број сеоског становништва новоградске општине
од 1948. до 2001. године

Ред. број	Село	1948. год.	1953. год.	1961. год.	1971. год.	1981. год.	1991. год.	2001. год.	Индекс 2001/48.
1.	Ахметови	494	524	506	412	348	293	229	46,35
2.	Благај Јапра	529	582	762	946	1238	1279	444	83,93
3.	Благај Ријека	686	743	835	912	993	980	458	66,76
4.	Блатна	397	453	467	473	478	443	449	113,09
5.	Церовица	447	408	422	382	300	261	206	46,08
6.	Црна Ријека	511	535	528	449	486	465	167	32,68
7.	Теле	293	322	355	247	212	166	211	72,01
8.	Чађевица Доња	329	351	343	337	289	408	415	126,13
9.	Чађевица Горња	382	402	404	370	322	297	280	73,29
10.	Чађевица Средња	430	448	447	427	434	262	249	57,90
11.	Деветци	361	307	306	211	192	139	108	29,91
12.	Добрљин/Добрљин	1554	566	736	935	1011	1141	1104	71,04
13.	Доње Воличево	764	806	897	851	836	801	701	91,75
14.	Доњи Агићи	1048	1238	1289	1231	1101	935	669	63,83
15.	Доњи Ракани	251	243	263	260	279	315	350	139,44
16.	Горње/Воличево	750	715	705	646	499	368	381	50,80
17.	Горњи Агићи	384	453	489	541	538	540	153	39,84
18.	Горњи Ракани	340	324	348	337	288	254	299	87,94
19.	Грбашница	229	240	205	122	63	58	52	22,70
20.	Хозићи	631	534	716	850	966	958	341	54,04
21.	Јоховица	373	382	352	336	234	187	154	41,28
22.	Јошава	166	166	186	142	131	121	125	75,30
23.	Кршље	907	954	1000	979	730	632	590	65,04
24.	Куљани	286	303	321	258	216	110	98	34,26
25.	Љешњани	161	151	164	122	108	59	43	26,70
26.	М.К. Рујишка	534	544	644	607	532	431	442	82,77
27.	М.Н. Рујишка	1084	1120	1175	988	755	573	581	53,59
28.	ММ. Жуљевица	389	360	325	221	186	97	82	21,07
29.	Масловаре	590	625	517	483	490	500	305	51,69
30.	Матавази	845	803	833	711	594	563	503	59,52
31.	Мазн	182	189	180	142	119	132	140	76,92
32.	Петковац	331	335	341	270	229	227	220	66,46
33.	Пољавнице	789	839	1066	1216	1097	1137	1108	140,43
34.	Пруси	1088	1161	1138	778	532	356	277	25,46
35.	Радомировац	869	783	883	833	786	557	563	64,78
36.	Раковац	184	187	154	123	66	42	31	16,84
37.	Рашће	402	427	408	337	329	298	250	62,18
38.	Равнице	562	559	608	616	629	639	692	123,13
39.	Рудице	321	131	404	417	470	452	580	180,68
40.	Сокалиште	721	943	951	906	788	611	516	71,56
41.	Судача	999	607	827	868	940	1087	295	29,52
42.	Свадна	1579	1685	1650	1395	1285	1270	1215	76,94
43.	Трговиште	477	512	573	502	472	377	337	70,64
44.	Ведовица	153	145	141	106	75	57	99	64,70
45.	ВВ. Рујишка	351	328	305	280	217	173	159	45,29
46.	В. Жуљевица	982	964	903	694	574	410	334	34,01
47.	Витасовци	533	534	518	472	432	385	384	72,04
УКУПНО:		26 668	25 929	27 590	25 741	23 889	21 846	17 589	65,95

Од укупне површине новоградске општине (470 км²), на рурални пејзаж отпада 444 км² или 94,46 %, а чини га 47 сеоских насеља, док само једно насеље – Нови Град припада урбаној средини. У изгледу руралног пејзажа континуирано се смјењују пољопривредне површине и шуме на

побрђима Подгрмеча и Поткозарја, с тим да шуме доминирају у централном дијелу Подгрмеча (Новска планина) и у рубним, сјевероисточним дијеловима Поткозарја (Велико и Мало Пастирево). У алувијалним равнинама Уне и Сане доминирају пољопривредне површине због плодног земљишта, добре инфраструктурне повезаности и процеса индустријализације и урбанизације на магистралним правцима према Новом Граду. Структура земљишних површина битно се мијења у посљедњих двадесетак година на штету ораница а у корист шума и пашњака (табела 2).

Катастарски подаци за пољопривредне парцеле не одговарају стварном стању, а повремене активности на ажурирању ових података само уносе додатну конфузију.

Према најновијим подацима (проведена анкета у сваком пољопривредном домаћинству – септембар 2002. године), од укупне површине општине на пољопривредно земљиште отпада 43,44% (20.415 Ха); готово исте површине су под шумама, 43,62% (20.500 Ха), док се неплодно земљиште више него удвостручило у односу на раније податке и заузима 12,94% (6.085 Ха) укупне површине. Да бисмо свестраније анализирали земљишни фонд, издвојили смо правце искориштавања, што има подједнако и практични и научни значај. Примјењујући принцип наизмјеничног дјелитеља, у систему б/б, по методи Аграрног одјељења Географског института Пољске академије науке, утврдили смо седам праваца искориштавања земљишта на територији новоградске општине.

Ти правци су :

ПП₄Ш₁Н₁ - претежно пољопривредни правац; са истим учешћем шума и неплодног земљишта (Добрљин, Доње и Горње Водичево);

ПП₃Ш₃ - равномјерно учешће пољопривредног и шумског правца (Рудице, Доњи и Горњи Ракани);

ПП₃Ш₂Н₁ – равномјерно учешће пољопривредног правца, са мањим учешћем шума и још мањим учешћем неплодног земљишта (Сводна, Пољавнице, Равнице и Церовица);

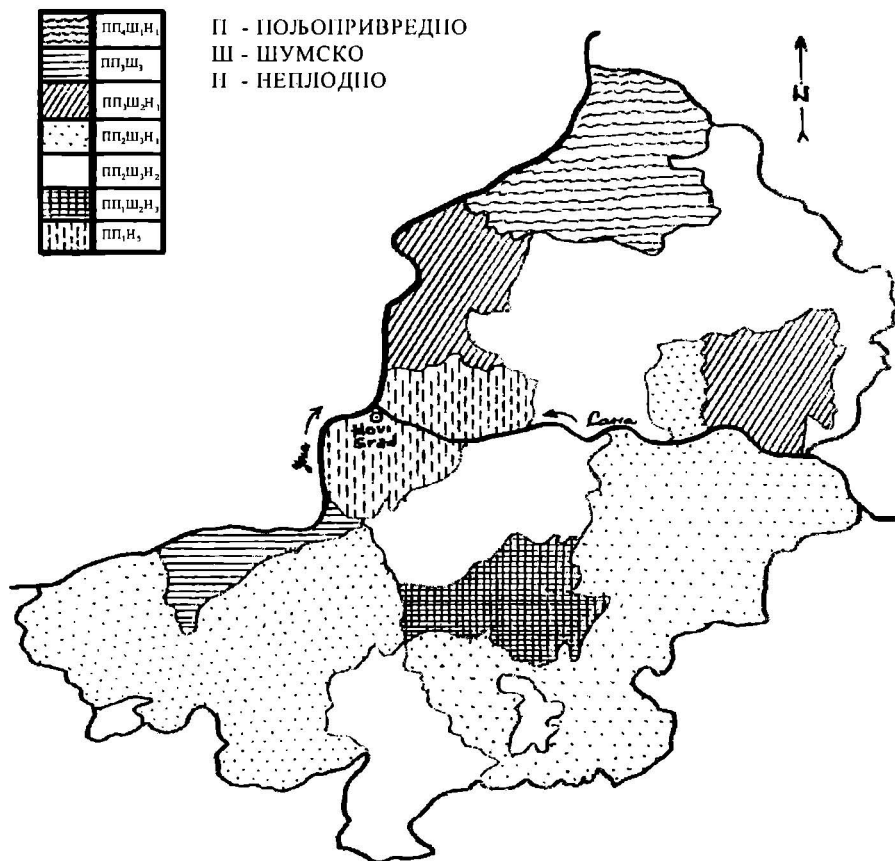
ПП₂Ш₃Н₁ – равномјерно учешће шумског правца, са мањим учешћем неплодног земљишта (Блатна, Матавази, М.К Рујишка, В.Рујишка, Кршље, Чађавица I, Чађавица II, Чађавица III, Доњи Агићи, Ћеле, Радомировац, Соколиште, Петковац, Трговиште и Витасовци);

ПП₂Ш₃Н₂ – подједнако учешће пољопривредног, шумског и правца са учешћем неплодног земљишта који, најалост, већ доминира највећом површином на подручју општине (Рашће, Јоховица, М.Н. Рујишка, Ведовица, Горњи Агићи, Благај Јапра, Благај Ријека, Црна Ријека, Јошавица, Масловаре, Ахметовци, Грабашница, Прусци, Деветаци, Љешљани, Раковац, Мала Жуљевица, Велика Жуљевица, Мазих и Куљани);

ПП₁Ш₂Н₃ – претежно неплодно- запустено земљиште (Хозићи, Сухача);

ПП₁Н₅ - доминантно неплодно земљиште са малим учешћем пољопривредног земљишта (Нови Град- слика 1).

Прилог 1 – Карта кориштења пољопривредног земљишта
новоградске општине

Анализом добијених праваца искориштавања земљишта очито је да је то одраз различитих природних потенцијала, а задњих двадесетак година и друштвених кретања. Правци ПП₄Ш₁Н₁ и ПП₃Ш₃ су доминантно претежно пољопривредни у десет катастарских општина, што представља само 19,48 % процената укупне површине општине и то у долини ријеке Уне и рјечица Војскове и Стрижне. Највећи дио општине заузимају правци ПП₂Ш₂Н₂ и ПП₂Ш₃Н₁ (равномјерно пољопривредни, шумски и неплодни) што је и разумљиво с обзиром на побрђа Подгрмеча и Поткозарја. Пољопривредни правац ПП₁Ш₂Н₃ директно је условљен грађанским ратом јер су та подручја насељавали иселјени муслимани (Бошњаци). Посљедњи правац ПП₁Н₅ одраз је чисто друштвених кретања, јер је Нови Град једино градско средиште општине, па је логично да има највећи показатељ неплодног земљишта.

Због наведених узрока смањења броја становништва у руралном подручју у периоду 1971. до 2001. године за 8.152 или 31,67 %, дошло је до значајне промјене руралног пејзажа. Значајан дио пољопривредног земљишта смањен је на штету ораница, а у корист шума, пашњака, викенд-подручја и осталог земљишта, а први истраживач који је употребио овај појам био је Л.М. ван ден БЕРГ 1989. године. У процјени квази-пољопривредног земљишта на подручју новоградске општине, поред теренског истраживања, примјењиване су методе интервјуа и анкете да би се сазнали тип и сврха тако коришћеног земљишта. Од 5300 упитника и 300 интервјуа на терену и статистичких података за само посљедњих десет година (1991-2001.), могу се донијети сљедећи закључци о типовима и површинама квази-пољопривредног земљишта:

- највећи постотак квази-пољопривредног земљишта од 44,03% заузимају пашњаци обрасли самониклом травом лошег квалитета или коровом; не користе се за испашу због драстичног смањења сточног фонда и шталског начина сточарења. Парцеле под шикарама, које заузимају 36,55%, у ствари немају никакву економску вриједност, а настале су на напуштеним ораницама или пашњацима.

- напуштене парцеле у руралном дијеловима општине (11,61%) резултат су минулог грађанског рата и лоше путне повезаности са централним дијелом општине.

- викенд парцеле, пословне и остале парцеле заузимају подједнак и најмањи дио квази-пољопривредног кориштења земљишта.

И овакав начин кориштења земљишта знатно утиче на дјелимичну измјену културног пејзажа и много више је везан за аграрни пејзаж. Пословне и викенд парцеле везане су за магистралне и регионалне путеве као и за рубне дијелове Новог Града и седам мјешовитих насеља. Викенд парцеле са изграђеним стамбеним објектима дуго су времена биле само повремено настањене (за вријеме годишњег одмора и викенда), а сада су стално настањене због смјештаја великог броја избјеглица и пензионера који због ниских примања не могу да живе у градској средини. Остале парцеле квази-пољопривредног земљишта су на теренима с неповољним природним условима (већи нагиби, лошије земљиште, безводица) и најудаљенијим дијеловима општине с лошим комуникацијама (слика 2).

1. Парцеле под пашњацима – раније оранице затрављене травама лошег квалитета или под коровом (2.085 Ха);

2. пошумљене парцеле - парцеле обично под шикарама а раније су биле оранице или пашњаци лошег квалитета (1.730 Ха);

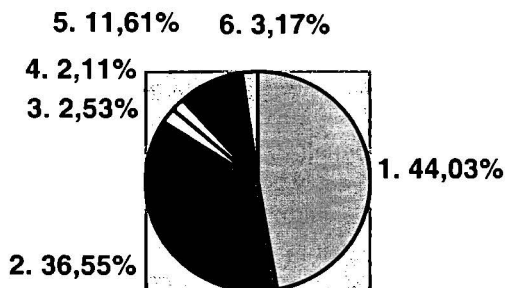
3. викенд парцеле – парцеле са изграђеним викенд кућама, новосаграђеним или преуређеним (120 Ха);

4. пословне парцеле – са једним или више објеката (тровине, занатске и сервисне радње) на око 100 Ха;

5. парцеле на рубним дијеловима општине – најчешће под коровом без икаквих објеката (550 Ха) и

6. остале парцеле – напуштено земљиште или нејасна ситуација (150 Ха).

Прилог 2 – Површине квази-пољопривредног земљишта

Дискусија

Стално смањење пољопривредног земљишта траје још од 1971. године упоредо са наглим смањењем руралног становништва, али је оно било не-примјећено због недостатака у попису који је резултат лоше статистике. Због тога ни катастарски подаци за ово подручје не одговарају стварном стању, а њихово ажурирање путем аеро-фото снимака уноси само додатну конфузију, јер је на тај начин немогуће идентификовати како се земљиште користи и у које сврхе.

Резултати овог истраживања морају се узети и са резервом из више разлога. Прво, то су слабости методе анкета и досљедности оних који су били задужени за поједина подручја. Други, значајан недостатак је субјективност наших сељака који у сталној бојазни повећања пореза на приходе од пољопривреде не дају тачне податке, а чија је корекција неминовна. Због дугогодишњег лошег провођења аграрне политике знатан дио сељака је дестимулисан па све мање обрађује сопствени посјед, а посљедица тога је неискориштено, запуштено и запарложено земљиште. Томе посебно доприноси недосљедна примјена Закон о пољопривредном земљишту из 2004. године, јер знатан дио власника пољопривредног земљишта не обрађује нити дозвољава да други обрађује земљиште. Не-обрађене ораничне површине су расадници корова и легла биљних болести и штеточина који угрожавају организовану производњу на сусједним парцелама, јер у великој мјери умањују позитивне ефекте предузетих мјера заштите и унапређења пољопривредне производње.

Уз све резерве, а на основу проведене анкете и личног дугогодишњег познавања прилика сигурно је да необрађено и квази-пољопривредно земљиште захвата 50% пољопривредног земљишта новоградске општине. Међутим, боље стање није ни на подручју осталих општина РС па овај проблем заслужује да се проучава и прихвати као нормалан дио циклуса трансформације руралних и приградских подручја. Све се то одражава на

промјену екосистема што упућује на потребу свестранијег изучавања рационалнијег кориштења земљишта као битног фактора животне средине.

З а к љ у ч а к

Стална тенденција смањивања пољопривредних површина кроз необрађено и квази-пољопривредно кориштење земљишта најизраженија је од 1971. до 2002. године. Таква тенденција наизраженија је за ораничне површине које су смањене са 39,51 %, у 1971. години на 17,99 % у 2002. години у корист повећања необрађеног земљишта, пашњака и шума (шикара). Процес сталног смањивања ораница или њиховог превођења у мање значајне категорије кориштења пољопривредног земљишта (ливаде и пашњаке) прати и процес депопулације и старења сеоског становништва. То је посебно убрзано посљедњим ратним збивањима на подручју БиХ (1992-1995.) која се манифестују кроз ратарску и сточарску производњу, као и на укупне економске посљедице које из тога произилазе.

Најновији закон о пољопривредном земљишту РС из 2004. године још није нашао своју примјену у пракси. Почетни резултати уочавају се само на уступању дијела пољопривредних парцела заинтересованим сељацима из контингента друштвеног власништва Општине или пољопривредних задруга друштвеног сектора. Тешко је предвидјети све посљедице и будуће процесе одговорнијег односа према овом природном, незаобилазном ресурсу од општег и националног интереса.

Литература и извори

1. Др Србољуб Стаменковић (1998.), Нека-рурално-географска својства околине Свилајнца, Гласник СГД број, Београд.
2. Група аутора (2005.), Стање и коришћење простора и демографски развој општине Нови Град, ЦДИ, Бањалука.
3. L.M. Van den Berg 81989.), Qyasi-agricultural Land Use, Hidden urbanization, Paper prepared for I.G.U. Commission on Rural Systems Conference in Amsterdam, Amsterdam.
4. Kostrowicki J.(1970.), Some methods of determining land use and agricultural orientations as used in the Poliscah land utilization and typological studies, Geographia Polonica.
5. Др Драго Тодић (2006.), Културни пејзаж новоградске општине, Бањалука.
6. Попис становништва СР БиХ 1948-1991. године, Републички завод за статистику СР БиХ, Сарајево.
7. Незванични попис домаћинстава и становништва СО-е Нови Град (2001.), Нови Град.
8. Попис пољопривредног земљишта новоградске општине (2002.), Нови Град.